

OTROK KOT ŽRTEV KAZNIVIH RAVNANJ

Alenka Šelih, Katja Filipčič in Lora Briški (ur.): Otrok kot žrtev kaznivih ravnanj. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2024, 191 strani.

Delo *Otrok kot žrtev kaznivih ravnanj* je znanstvena monografija, ki je nastala izpod peres tako domačih avtorjev kot tudi tuje avtorice. **Dr. Alenka Šelih**¹ že v uvodnem nagovoru pomembno in hkrati zelo zaskrbljujoče opozori, da je tema kršitve pravic otrok v luči nedavno razplamtelih konfliktov po več koncih sveta zopet postala zelo aktualna. S tem tudi odstre strukturo monografije: sestavljena je iz dveh delov, vsak del pa je razčlenjen na več samostojnih prispevkov. Prvi je naslovljen *Otrok kot žrtev v mednarodnopravnem sistemu*. Kot pove že njegov naslov, je namenjen mednarodnopravnim vidikom otrokovih pravic, v njem pa so objavljeni naslednji prispevki:

- Mednarodnopravni okvir naslavljanja problematike otrok, povezanih z oboroženimi silami ali oboroženimi skupinami (dr. Vasilka Sancin),
- What does it mean “Justice for Children in Armed Conflict”? The importance of empowering their future through the establishment of an International Institution for Reintegration and Rehabilitation (dr. Laura Guercio) in
- Pravice otrok in Skupni evropski azilni sistem: Kaj prinaša reforma evropske azilne zakonodaje (Ana Samobor).

V drugem delu pa so obravnavane predvsem kriminološke, viktimološke ter kazensko- in civilnopravne teme v zvezi z otroki v slovenskem okolju, pri čemer ni ostala prezrta niti problematika odziva kazenskopravnega sistema na otroke kot storilce kaznivih dejanj:

- Spolne zlorabe otrok v Sloveniji: Značilnosti storilcev in žrtev skozi prizmo sodnih odločb (dr. Mojca Mihelj Plesničar in Gal Luka Prestor),

¹ Zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani (področji kazenskega prava in kriminologije), redna članica Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU).

- Izpostavljenost otrok intimnopartnerskemu nasilju (dr. Katja Filipčič in dr. Eva Bertok),
- Medvrstniško nasilje (dr. Eva Bertok),
- Položaj otroka kot oškodovanca v kazenskem postopku (dr. Lora Briški),
- Položaj otrok kot žrtve kaznivega dejanja v civilnem pravu (dr. Mateja Končina Peternel) in
- Otroci kot storilci kaznivih dejanj: (Ne)ustreznost kazenskopravnega odziva (dr. Jasmina Arnež).

Dr. Vasilka Sancin² pojasni, da pojav »otrok vojakov« nikakor ni stvar preteklosti, temveč je še kako aktualen še danes. Med letoma 2005 in 2022 je bilo po konservativni oceni rekrutiranih in v oboroženih spopadih uporabljenih več kot 105.000 otrok. Avtorica podrobno in kritično predstavi mednarodnopravni normativni okvir glede vloge otrok v oboroženih spopadih, pri čemer posebno pozornost nameni Izbirnemu protokolu h Konvenciji ZN o otrokovih pravicah o vključevanju otrok v oboroženi spopad iz leta 2000. Ob tem ne prezre slovenskih predpisov, ki urejajo minimalno starost in sodelovanje v sovražnostih ter obvezno in prostovoljno vključitev v Slovensko vojsko oziroma inkriminacije novačenja vojaških najemnikov in oseb, mlajših od 18 let, kot to določa Kazenski zakonik (KZ-1). V nadaljevanju poudari ključno prakso Mednarodnega kazenskega sodišča in drugih internacionaliziranih sodišč tega področja, vključno s spolnimi delikti, izvršenimi zoper otroke, ter v tem pogledu omeni tudi aktualno dogajanje v Ukrajini in Palestini. Z nazornim prikazom pravne ureditve in sodne prakse ima prispevek tako poleg teoretske tudi uporabno vrednost za vse, ki se s problematiko otrok v oboroženih spopadih ukvarjajo v praksi.

Dr. Laura Guercio³ se v svojem prispevku (ki je v angleškem jeziku) uvodoma sprašuje, ali je treba otroke, ki zagrešijo vojna hudodelstva, obravnavati kot žrtve ali storilce. Glede dihotomije med paternalizmom in avtonomijo zavzame celostni pristop in pojasni, da tudi Konvencija ZN o otrokovih pravicah iz leta 1989 zasleduje ravnotežje med obema vidikoma. A kljub temu to ne daje odgovorov na vsa vprašanja glede pravne odgovornosti otrok. Skladno z mednarodnopravnimi normami otroci namreč pri dopolnjeni starosti postanejo tudi krivdno odgovorni za svoja ravnanja, vključno z delovanjem v oboroženih skupinah. Pri obravnavi te problematike poudari, da je treba upoštevati vse okoliščine vsakokratnega primera, pri čemer naj se otroke vojake obravnava predvsem kot to, kar najprej so: otroci. Kot zunajsodno alternativo dilemi: žr-

² Redna profesorica in predstojnica Katedre za mednarodno pravo in Inštituta za mednarodno pravo in mednarodne odnose na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

³ Kazenska pravnica ter profesorica mednarodnih odnosov in inteligentnih sistemov na Univerzi Cusano v Rimu.

tev ali storilec avtorica poudari pomen rehabilitacije in reintegracije otrok po njihovi vključitvi v dolgotrajnem oboroženem spopadu. Glede tega preuči različne v praksi že preizkušene in bolj ali manj uspešne mehanizme, kot so tako imenovane komisije za resnico in spravo (angl. *truth commissions*), dialogi s skupnostjo v obliki samostojnih mehanizmov in pobuda za razorožitev, demobilizacijo in reintegracijo (angl. *Disarmament, Demobilization and Reintegration* – DDR) v okviru Organizacije združenih narodov (OZN). Avtorica zaključí, da je ustanovitev globalne mednarodne institucije za rehabilitacijo in reintegracijo otrok ključni korak za doseg ozdravitve in rekonstrukcije družb, ki jih je razdejal nasilje. Namen take institucije bi bil nudenje pomoči otrokom na področju duševnega zdravja, zagotavljanje dostopa do izobrazbe, združitve z družino, sodelovanje s skupnostmi na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni z namenom ozaveščanja o potrebah in pravicah ter vzpostavitve politik za zaščito otrok, udeleženih v oboroženih spopadih, in oblikovanje sistemov za spremljanje napredka vsakega posameznega otroka.

Mednarodnopravni del sklene **Ana Samobor**,⁴ ki svoj prispevek nameni pravicam otrok – beguncem kot eni najranljivejših skupin. Najprej predstavi mednarodnopravno ureditev tega področja, glavnino pozornosti pa usmeri k ureditvi Evropske unije (EU), predvsem k novemu Paktu o migracijah in mednarodni zaščiti. V zvezi s slednjim se ji poraja dvom, ali ta resnično zadostno varuje pravice otrok. Kritično se opredeli predvsem do mehanizma predhodnega preverjanja državljanov tretjih držav na zunanjih mejah EU, saj predlagana ureditev ne določa posebnih garancij za varstvo mladoletnikov. Tako predvsem ni opredeljeno, kako bo v postopku predhodnega preverjanja na meji mogoče ugotavljati največje koristi otroka, kako bo mogoče zagotoviti spoštovanje načela nevračanja, niti, da bo lahko ta postopek preprečeval dostop do komplementarnih oblik zaščit, ki jih morebiti urejajo notranji pravni redi držav članic. Ob dozdevnem izrazitem tveganju nižanja standardov varstva pravic otrok avtorica skrb vzbujajoče napove, da utegne biti prihajajoča reforma prepredena z grobimi kršitvami temeljnih pravic ranljivih skupin.

Dr. Mojca Mihelj Plesničar⁵ in **Gal Luka Prestor**⁶ predstavita spoznanja iz raziskovalnega projekta na temo spolne kriminalitete v zvezi s kaznivimi dejanji spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let, po prvem, tretjem in četrtem odstavku 173. člena Kazenskega zakonika (KZ-1). Gre za poglobljeno empirič-

⁴ Asistentka in doktorska kandidatka na Katedri za ustavno pravo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

⁵ Znanstvena sodelavka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in izredna profesorica na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

⁶ Magister prava, sodniški pripravnik in asistent na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

no študijo značilnosti storilcev in žrtev, ki je bila opravljena na podlagi analize več sodb (skoraj 300 primerov) slovenskih sodišč. Avtorja tako statistično opredelita kategorije v zvezi s storilci in žrtvami, kot so: spol, državljanstvo, zaposlitev, družinski status, duševno zdravje, odvisnost od alkohola in prepovedanih drog, predhodna kaznovanost, morebitno storilčevo priznanje ter njegov odnos do kaznivega dejanja. Če omenim nekaj zanimivejših ugotovitev: storilci so bili pretežno slovenske narodnosti, večina jih je imela otroke, zgolj pri majhnem deležu so bile diagnosticirane težave z duševnim zdravjem, prav tako jih je bila le manjšina predhodno obsojena za kazniva dejanja. Pri žrtvah so prevladoval deklice, pretresljiv pa je podatek, da je nezanemarljiv delež predstavljal tudi otroke, stare manj kot štiri leta. Glede odnosa med storilcem in žrtvijo ni bilo mogoče opredeliti homogenega profila storilcev, so pa izstopali znanci (vključno s starši) in sosedje. Raziskava je pomembno potrdila tovrstne ugotovitve iz predhodne slovenske kot tudi tujih študij in metaštudij ter je tako dragocen doprinos k boljšemu razumevanju spolnih zlorab otrok.

Dr. Katja Filipčič⁷ in **dr. Eva Bertok⁸** obravnavata pomemben in v slovenskem okolju še ne do potankosti raziskan pojav, in sicer izpostavljenost otrok intimnopartnerskemu nasilju. Avtorici najprej pojasnita, da navzočnost otroka pri izvrševanju nasilja nad enim od staršev pri otroku vsekakor povečuje verjetnost za psihološke, čustvene in vedenjske težave, kakor tudi za povzročanje medvrstniškega nasilja in mladoletniškega prestopništva. Posledice pa so lahko tudi dolgotrajnejše: pri moških je bila zaznana celo do desetkrat večja verjetnost, da bodo nasilni do svojih partneric; ženske, priče nasilju nad svojimi materami, pa pogosteje postanejo žrtve svojih partnerjev. Avtorici nadalje ta pojav analizirata na pravni in empirični ravni. V zvezi s pravno ureditvijo ugotovita, da to neposredno obravnava Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), KZ-1 pa v okviru kaznivega dejanja po 192. členu otrokove prisotnosti ob intimnopartnerskemu nasilju kot izvršitvene oblike izrecno ne omenja. Po preučitvi kazenskosočne prakse ugotovita, da so zastopana različna stališča. Vrhovno sodišče Republike Slovenije je ta pojav opredelilo kot kaznivo dejanje nasilja v družini po prvem odstavku 191. člena KZ-1, pri čemer je praksa višjih sodišč, da gre za kaznivo dejanje po prvem odstavku 192. člena KZ-1, če je to pri otroku povzročilo posledice. V empiričnem delu avtorici predstavita ugotovitve raziskovalnega programa, ki je bil nedavno izveden na Inštitutu za kriminologijo. Skleneta z mislijo, ki bi se morala zdeti samoumevna, a vendarle je treba poudariti: storilec intimnopartnerskega nasilja je (zgolj) njegov povzročitelj – ne pa morebiti tudi eden od staršev, ki je žrtev tega nasilja.

⁷ Raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in redna profesorica za kazensko pravo in izredna profesorica za kriminologijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

⁸ Raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Dr. Eva Bertok pregledno opiše značilnosti medvrstniškega nasilja z vidika storilca, žrtve, spola, etničnega ozadja, vrste nasilja, povoda, okolja in soočanja mladostnikom z njim. Povzemajoč številne raziskave v slovenskem prostoru razodene, da učenci najpogosteje zaznavajo verbalno, zatem odnosno, najredkeje pa fizično nasilje – to se z leti zmanjšuje, celostno gledano pa se delež nasilnih mladostnikov povečuje. Skoraj četrtina mladostnikov je že bila žrtev različnih oblik trpinčenja. Avtorica posebno pozornost nameni šoli, prostoru, kjer se zgodi večina nasilja. Glede tega pomembno poudari, da je ključna pripravljenost šole nasilje odkriti. Šolam to pogosto ni v interesu, saj bi to pomenilo slabši ugled, s tem pa manj učencev in posledično tudi manj sredstev. Nadaljnja težava so nedorečena šolska pravila – ta so učinkovitejša, če so usklajena z mladostniki. Avtorica poudari, da je treba nasilje javno obsojati in o neprimernosti govoriti tako v družinskem in šolskem okolju kot tudi širše v družbi.

Dr. Lora Briški⁹ se v oziru splošne krepitve položaja oškodovanca v kazenskem postopku osredotoči na položaj otroka kot oškodovanca. Poseben vidik, ki ga je v tem okviru treba upoštevati, je izpostavljanje otroka podoživljanju kaznivega dejanja in srečevanja z obdolžencem, kar pomeni sekundarno viktimizacijo. Avtorica tako v prispevku obravnava prilagoditve kazenskega postopka, ki so v Zakonu o kazenskem postopku (ZKP) namenjene otroku kot oškodovancu. Začne s temeljno postavko, da otrok zaradi svoje starosti ne sme biti obravnavan kot objekt, temveč kot subjekt kazenskega postopka, s čimer mu, glede na njegovo starost, nedvomno pripada tudi pravica do izjave. Nadaljuje z ukrepoma, s katerima se oškodovanca ščiti pred tveganji v kazenskem postopku – to sta individualna ocena oškodovančeve izpostavljenosti sekundarni viktimizaciji, ustrahovanju in maščevanju ter položaj oškodovanca s posebnimi potrebami po zaščiti. Ob upoštevanju stališč teorije in sodne prakse, tako domače kot tudi Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP), avtorica opredeli zaščitne ukrepe, kot so zastopanje nekaterih mladoletnih oškodovancev po pooblaščenju, navzočnost otrokovega zaupnika ter posebnosti v zvezi z zaslišanjem otroka. Glede slednjega več pozornosti nameni opustitvi zaslišanja mladoletnega oškodovanca na glavni obravnavi – če gre za obremenilno pričo, bo to namreč za obdolženca pomenilo omejitev pravice do neposrednega zaslišanja obremenilne priče. Kritična je do sprememb, ki so bile v zvezi s tem institutom uvedene z novelo ZKP-N.¹⁰ Meni, da nova ureditev zaradi normativne nedomišljenosti od sodišč zahteva dodaten trud in tako ne spodbuja uporabe predvidenih zaščitnih ukrepov v praksi. Pomembna pozitivna novost pa je Hiša za otroke, kar ureja nedavno sprejeti Zakon o zaščiti otrok v kazenskem

⁹ Asistentka za kazensko pravo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹⁰ Uradni list RS, št. 22/19.

postopku in njihovi celostni obravnavi v Hiši za otroke (ZZOKPOHO).¹¹ Otroku je v Hiši nudena celostna obravnava, kar vključuje zaslišanje, telesni pregled, krizno podporo in psihosocialno pomoč. Na drugi strani ta zakon uravnoteži tudi pravice obrambe, saj obdolžencu s predpisanim načinom sodelovanja pri zaslišanju otroka omogoča predhodno kontradiktornost.

Dr. Mateja Končina Peternel¹² uvodoma pojasni ločnico med kazenskim in civilnim postopkom – prvi je namenjen varovanju družbe pred kriminaliteto, namen družinskega postopka pa je zaščita koristi konkretnega otroka, pri čemer je pomembna le njegova ogroženost. V zvezi s tem predstavi in primerja ukrepe in postopke po ZPND, ki so nujni, vendar začasni, in po Družinskem zakoniku (DZ),¹³ ki so lahko tudi trajni. Kljub delnemu prekrivanju ukrepov pojasni, da v praksi ne prihaja do težav. Ne glede na to, da mora biti korist otrok postavljena na prvo mesto, obstajajo težnje organa, da z odločitvijo kaznuje tistega starša, ki ravna izrazito v nasprotju s koristjo otroka. Poleg tega je pri odločanju pomembno tudi otrokovo čutenje in dojemanje stvarnosti, zato morajo organi v postopku otroku zagotoviti pravico do izjave in zlasti njegovo mnenje odgovorno upoštevati, a mu po drugi strani tudi pojasniti, da končna odločitev morda ne bo povsem skladna z njegovo željo. Avtorica nadalje pregledno predstavi potek postopkov za izrek ukrepov za zaščito po ZZOKPHO in Zakonu o nepravdnem postopku (ZNP-1)¹⁴ ter pojasni vlogo otrokovega zagovornika in vidike otrokovega zastopanja. V praksi je težava predvsem premajhna informiranost otrok o njihovih možnostih iskanja pomoči in prijave nasilja, kot pozitivno pa so otroci ocenili, da se jim omogoči možnost sodelovanja v postopku in da se jim na njim prilagojen način zagotovijo informacije o postopkih in oblikah pomoči. Poglavitno je, da se otroka vnaprej seznani, da bo treba o delih njegove izjave seznanimi starše. Do sekundarne viktimizacije lahko pride tudi v civilnem postopku, zato avtorica opozori na pomanjkljivost, da lahko obravnavo v Hiši za otroke odredi le sodnik v kazenskem postopku, ne pa tudi v nepravdnem. Kadar hkrati potekata kazenski in civilni postopek, naj se zaradi čim manjše obremenitve otroka procesna dejanja opravljajo, kolikor je mogoče usklajeno.

Dr. Jasmina Arnez¹⁵ z namenom kritičnega vpogleda v morebitne pomanjkljivosti obravnave mladoletniške kriminalitete raziše demografske značilnosti mladoletnih prestopnikov in njihove medsebojne vplive s pravosodnim sis-

¹¹ Uradni list RS, št. 54/21.

¹² Vrhovna sodnica na Civilnem oddelku Vrhovnega sodišča Republike Slovenije.

¹³ Uradni list RS, št. 15/17 in nasl.

¹⁴ Uradni list RS, št. 16/19.

¹⁵ Znanstvena sodelavka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

temom. Na podlagi pregleda 150 tožilskih in 170 sodnih spisov je opazila je opazila nekolikšno statistično povečanje deleža nasilnih kaznivih dejanj, vendar pa to še ne pomeni nujno, da je tudi dejansko prišlo do povečanja nasilne mladoletniške kriminalitete v Sloveniji – povsem mogoče je, da je policija le zaznala več takih dejanj. Predvsem pa avtorica opomni, da se je treba vzdržati poenostavljenih trditev, da je zadnja generacija mladine hujša od prejšnjih, da bi bilo treba mladoletnike ostreje kaznovati in podobno. Statistično pomembna ugotovitev je, da je bilo v pregledanih sodnih spisih 41 odstotkov otrok mlajših mladoletnikov, 58 odstotkov starejših mladoletnikov, 2 odstotka pa starejših od 18 let. Ob sprejetju končne odločitve sodišča pa jih je bilo kar 43 odstotkov starejših od 18 let. Avtorica oceni, da so take zamude nedopustne, saj bi zaradi prispevanja k razvoju mladoletnika sojenje moralo potekati hitro, še zlasti v primerih, ko sta storilec in žrtev ves čas postopka del istih vrstniških skupin in vpeta v isto okolje. Lastnosti mladoletnih storilcev, kot so spol, državljanstvo in narodnost, so bile primerljive s slovenskim povprečjem. Edina očitno izstopajoča lastnost je bil njihov socialno-ekonomski položaj, saj je bila brezposelnost njihovih staršev 3,5-krat višja od slovenskega povprečja. Skrb vzbujajoči so tudi podatki o redni odsotnosti mladoletnih storilcev iz šole – ta dejavnik namreč pomeni tveganje za razvoj prestopništva: 60 odstotkov obravnavanih mladih je bilo redno odsotnih, pri tem so bile nadpovprečno zastopane ženske (71 odstotkov), romski učenci (73 odstotkov), iz šole pa so izostajali dejansko vsi učenci, ki so se opredelili za Muslimane. V naslednjem razdelku avtorica preuči odziv institucij do mladoletnih storilcev. Ugotovi, da slovensko pravosodje v tem oziru ni kaznovalno naravnano. V skoraj polovici primerov tožilstvo namreč odvrne kazenski pregon, sodišča pa v veliki večini izrečejo nezavodske vzgojne ukrepe. Zaznala pa je naslednje težave: tožilstvo pregon odvrta deloma arbitrarno, sodni postopki trajajo predolgo, žrtve v večini primerov niso ustrezno zaščitene pred storilci, tem pa ni nudena pomoč pri preprečevanju stopnjevanja čustvenih in vedenjskih težav, prisotne so tudi raznolike težave pri izvrševanju predvsem nezavodskih vzgojnih ukrepov. Na podlagi zbranih ugotovitev avtorica ugotavlja, da potrebujemo sistemski pristop k mladoletniškemu prestopništvu, ki bi poleg pravosodja vključeval tudi šolstvo in socialno delo ter bi pomenil skupno prizadevanje za tako imenovano kontekstualno varovanje otrok. Gre za pristop, ki pomeni razumevanje in odzivanje na izkušnje otrok, ki družbene škode niso utrpeli le znotraj, ampak tudi zunaj svoje družine in doma.

SKLEP

Glede na predstavljeno in kot sta ocenili že recenzentki **dr. Vesna Leskošek**¹⁶ in **dr. Hajrija Sijerčić-Čolić**,¹⁷ monografiji nikakor ni mogoče odreči znanstvene odličnosti. Ta po svoji vsebini presega naslov, saj se ne osredotoča zgolj na otroka kot žrtev, temveč obravnava tudi vidike mladoletnih storilcev, ob vključitvi tudi mednarodnopravnega in civilnopravnega področja pa je problematika zaobjeta celostno. Prav tako gre za metodološko raznoliko delo, v katerem se prepletajo empirični, tako kvalitativni kot tudi kvantitativni, ter pravnoteoretični pristopi. Prispevki razčlenjujejo kompleksne teme, temeljijo na skrbno pretehtanih argumentih, vendar so hkrati zapisani jezikovno-slogovno razumljivo. Avtorji razpravljajo o težavah, ki presegajo zgolj področje (kazenskega) pravosodja in s katerimi se bomo morali družba kot celota čim prej soočiti.

Marko Balažic,
magister prava, pravosodni svetnik na
Kazenskem oddelku Vrhovnega sodišča Republike Slovenije

¹⁶ Redna profesorica na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani.

¹⁷ Zaslužna profesorica Univerze v Sarajevu.